

Copyright © by Gordana Kuić, 2009
Copyright © za ovo izdanje Alnari d.o.o. 2009

ISBN 978-86-7710-426-9

*Preostale
priče*

GORDANA KUIĆ

alnari
PUBLISHING

Beograd, 2009.

*Preostale priče
koje su*

I BLISKE I STRANE I PETPARAČKE I
HLADNE I ŠAŠAVE I

RAZUMSKE I VEZIVNE I
RAŠTRKANE I NASUMIČNE I

SUDBINSKE I ČUDNE I VESELE I
TUŽNE I LAKE I SNAŽNE I

OPIŠNE I DIJALOŠKE I STRAŠNE I
LJUPKE I ISTINITE I LAŽNE I

PRIVIDNE I PROVIDNE I KONKRETNE
I RASPLINUTE I RITMIČNE

I ELEGIČNE I PREKRETNIČKE I SAVETNIČKE I
POUČNE I KRITIČNE I SUMNJIVE I VARLJIVE
I LEDENE I SUZNE I BIZARNE

I MEKANE I TVRDE I BESTRAGIJSKE I
ANEGDOTSKE I

PRIVLAČNE I ODBOJNE I
SABLAŽNJIVE I PRISTOJNE I

JEDNOSTRANE I SLOJEVITE I
MLAĐANE I VREMEŠNE I

DANAŠNJE I PREĐAŠNJE I PREDRATNE
I RATNE I MEĐURATNE I

POSLERATNE I SVETSKE I
PRIGRADSKE I BALKANSKE

I EVROPSKE I OTOMANSKE I
AMERIČKE I SLABE I JAKE

I

SVAKOJAKE

ali, nadam se, nikad dosadne,
a da li jesu, odlučite vi

Mojim prijateljima

„... Zašto umesto toga ne napišete još jedan roman? Pa zar niste baš u tome dobri, u romanima?“

„Roman? Ne. Nemam više tu izdržljivost. Da bi napisao roman, moraš da budeš kao Atlas, da čitav jedan svet držiš na svojim ramenima i da ga tako podupireš mesecima i godinama dok se njegovi događaji ne raspletu. Previše je to za mene ovakvog kakav sam sada.“

— DŽ. M. KUCI, „DNEVNIK ZLE GODINE“

Ništa nije tako lepo kao pisanje kratke priče... Pisanje je umetnost oduzimanja svega onoga što je nepotrebno. Tako nastaju kratke priče. Priča je poput treptaja, odnosno jednog časa je sve ovako, a narednog časa je sve onako, i ništa više nije isto kao ranije. Taj trenutak promene, taj mali trenutak između dve stvarnosti, to je zapravo ono što bi priča htela da bude.

— DAVID ALBAHARI,
IZ INTERVJUA ZA
ČASOPIS „BESTSELER“

Put granata

ISTANBUL, S POČETKA XVI VEKA

Stari Jevrejin u crnom kaftanu, zlatar Isak ben Morales, nedavno prognan iz Španije, bio je nadnesen nad postolje, slično nakovnju, ugneždeno na omalom stolu. Među njegovim vitkim, mirnim prstima blistao je komad prekrasnog nakita: jedna razuđena široka ogrlica nalik na čipku izrađenu od duguljastih zlatnih pločica prekrivenih nizovima sitnih granata, a spojenih krupnim zvezdama ovog tamnocrvenog poludragog kamena.

Isak je bio veoma ponosan na svoj rad. To mu je bila prva narudžba posle mukotrpnog putovanja i dolaska u nepoznati grad Istanbul, centar velikog Istočnog carstva koje je njih, prognanike i nevoljnike, oberučke primilo. Zbog tog gesta bez presedana, Ben Morales, kao uostalom sva njegova izbegla sabrača, bio je beskrajno zahvalan padišahu Bajazidu Drugom. Ipak, počeci nisu bili nimalo laki. Trebalo je pronaći prebivalište, otvoriti radnju, zaraditi za kiriju, poreze i namete, a da ostane i za život, jednom rečju, snaći se. Nikada sve to ne bi uspeo da nije dobio podršku starosedelačke

zajednice Jevreja, koji su na ovom tlu živeli još iz doba Rimskog carstva po kome su i dobili naziv Romanioti.

Dakle, Isak ben Morales je bio zahvalan i Turcima, i Romaniotima, ali ponajviše svojoj pametnoj supruzi Sari, koja je po cenu prvenstveno sopstvenog, a potom i života cele mnogočlane porodice, uspjela da prokrijumčari dukate na izlasku iz njihove ljubljene Španije, naime, predrage Granade. Sve vreme u bežaniji i na dugom putovanju nije ni znao da ih ima. To je mudra Sara Morales prećutala – njena jedina tajna pred čovekom koga je iskreno volela tokom mnogih godina zajedničkog života. I dobro je učinila, a učinila je tako jer ga je dobro poznavala: on bi se, onako zbunjiv i nesvikao na rešavanje sitnica praktične svakodnevice, sigurno odao pred bučnim i grubim lučkim službenicima, koji su ih pretresali do gole kože, i sve što bi im se dopalo ili bilo od ma kakve vrednosti, oduzimali, zapravo otimali, a što je najnepravednije, sve to činili s pravom, zaštićeni zakonskim odredbama koje propisaše španski kraljevski par, Izabela i Ferdinand.

Sara je uspjela da prenese na brod sto dukata!!! Nije je dosad upitao kako. Stideo se, jer to bi bio zadatak glave porodice, a ne slabašne žene. Tek nedavno, dok su zajedno poslovali oko granatne čipke, njegov najstariji sin Aron mu je otkrio da ih je Sara prenela u sanduku sa knjigama! Isak je bio preneražen od neverice i iznenađenja! Kako? Pa taj sanduk su svi otvarali, po njemu kuckali i pregledali ga sto puta! Ali, Sara ih je sve nadmudrila: ostavila je netaknutim gotovo sve stranice debelih knjiga, ali je u svakoj jedan tanki prostor između nekoliko slepljenih zadnjih stranica ispunila redom položenih dukata takođe čvrsto slepljenih na karton korica. Kamufლაža je bila toliko savršena da ih ni Isak ni Aron, saznajući za mesta skrivenih dukata, nisu mogli sa lakoćom pronaći. Kada su omraženi lučki istražitelji, poput pasa tragača, protresali knjige, iz njih ništa nije ispadalo, već su se samo stranice velikog formata uredno listale i slagale jedna na drugu. Pošto knjige niko nije otimao, njih niko od progonitelja nije ni umeo da čita jer su

bile na jeziku Otaca, jedino su one bile potpuno bezbedne. Bile su glomazne i teške same po sebi, tako da ih dukati zapravo nisu činili sumnjivo otežalim. Mnogi njihovi sapatnici su nosili kovčege pune knjiga, jer za njih nije postojala zabrana iznošenja, ali gotovo svi su ih usput kao pretežak teret ostavljali, pa su i Sari savetovali da ih se reši, ali ona je ostala čvrsta, nepokolebljiva, a on, Isak, srećom, nije sumnjao u ženine odluke. Opterećuju se olovno teškim kovčegom, Sara je neprestano ponavljala da kad bi njen poštovani muž ostao bez knjiga, to bilo kao da ostaje bez života, što uopšte nije bilo istina, jer on nije bio čovek knjige – ni rabin, ni kantor, ni haham – on je bio čovek umeća, spretnih prstiju. Njegovo zanimanje je iziskivalo osećaj za formu izvajanu u plemenitom metalu ukrašenom dragim kamenjem.

Isak ben Morales, otvorivši mali zlatarski dućan na Galati, goreo je od želje da pokaže potencijalnim mušterijama šta zna i ume! I eto, najzad pružila mu se prilika: dobio je prvu značajnu narudžbinu od bogatog trgovca Solomona ben Izraela ben Saloma Toledskog za njegovu kćer o čijoj su lepoti kružile legende, i koja je trebalo da se uda za mladog, ali već čuvenog rabina Leona Levija. A za lepoticu jedinicu, samo najlepše! Zato je poštovani Solomon, za koga su, dođuše, kružile čudne priče o njegovoj umešanosti u špansku inkviziciju, što se Isaku činilo potpuno neverovatnim, došao kod njega, svakako, raspitavši se prethodno za zlatarev talenat i umeće; zato on mora da napravi ogrlicu i minduše kakve nikad dosad njegove ruke nisu stvorile, jer od tog posla mu zavisi opstanak, život Sarin, Aronov, Rafaelov, Mordehajev, Samuelov, Matildin, i još nerođenog deteta, koje u Sarinom stomaku čeka da ugleda svet.

Udubljen u misli, Isak je nežno prebirao po mrežastoj ogrlici koja bi trebalo da pokrije ne samo vrat već i dekolte po lepoti nada-leko čuvene mlade. A viseće minduše će biti sazdane samo od zvezdica koje će se blistati pri svakom pokretu... Ah, uzdisao je zlatar, kakvo ushićenje i kakav košmar, kakvo bujanje mašte i kakve stege

nametnute metalom i kamenom! Ali, sve teškoće će on prevazići i stvorice nakit za pamćenje – dragulj Orijenta!

Posle svadbe pronela se priča da je svečanost počela purpurnim bleskom mladnog granata. Na njenom beloputom vratu i poprsju nakit je isijavao čudesne zvezdaste trake svetlosti koje su se otkaci-njale od ogrlice i minduša i lepršale kroz prostor kraseći sve zvanice, sinagogu, čaršije, bazare i sokake Galate. Ljudi su stajali podignute glave, zureći u neobično gusto crvenkasto svetlo, a poneki su čak pokušavali da uhvate prstima lebdeće odsjaje zvezda i traka.

Posle ovog svadbenog slavlja koje je nesumnjivo odisalo čarolijom, nije bilo Jevrejina u Stambolu koji nije pozeleo nakit Isaka ben Moralesa za sebe i svoju žensku čeljad. Kod tek udate *sinjore* Levi nagrnule su devojke, buduće udavače, pa supruge bogatih trgovaca, zaove, jetrve, snahe, čak i poneki otac ili zaljubljeni verenik ili muž. Imati u posedu Moralesov nakit, makar i najsitniji, postalo je pitanje prestiža.

Uskoro su se Isak i njegov sin Aron proćuli kao najbolji zlatari u carskom gradu, što su uistinu i bili, pa su ih često posećivali i turski velikodostojnici, čak i oni sa Porte. I sam padišah je kod njih ponešto narućivao, a dolazili su plemići i iz Venecije i iz Dubrovačke republike ili njihovi izaslanici sa mnoštvom porudžbina. Međutim, mnoge od njih nisu nikad bile primljene, jer otac i sin nisu hteli pomoćnike, a posla je bilo previše. Utoliko je jagma oko njihovog nakita bila veća.

Uprkos ogromnoj slavi, ova dvojica zanatlija umetnika svoj rad nisu ni precenjivali ni potcenjivali. Cene su decenijama ostajale iste. Radili su danonoćno, jer mada su mnoge narudžbine odbijali, one koje bi primili isporučivali su taćno u dogovoreni dan i sat. Radnju nisu proširivali niti joj mesto menjali, a ona je kao zaštićena nekim neobjašnjivim silama, preživela i veliki zemljotres i požar koji su gotovo sa zemljom savnili Stambol. U ruševinama i gareži ćitavog

jevrejskog kvarta mali dućan Isaka i Arona Moralesa ostao je da štrči kao čudo prirode.

**DUBROVAČKA REPUBLIKA,
DRUGA POLOVINA XVI VEKA**

Marinovo bavljenje zlatarskim zanatom ne bi imalo nikakvu prođu u zapadnim kneževinama i kraljevstvima Evrope da je ostao ono što je bio. Još kao mladić shvatio je da Jevreje nije čekala dobrodošlica u hrišćanskom svetu, pa ostavši siročić bez igde ikoga, on je odlučio da se jednostavno reši judaizma i prigrli hrišćanstvo – da od Jevrejina postane katolik. Nije on bio javni, legalni prebeg: nije se pripremao kod sveštenika za prelazak, niti se u nekoj od mletačkih katoličkih crkava pokrstio, nego je u samoći svoje mansardne sobice sam izučio tuđu religiju, što i nije bilo teško jer se sva zasnivala na Petoknjižju, a što se jezika tiče, to mu tek nije predstavljalo muku, jer ih je učio lako i brzo. Naučio je za tren oka latinski, a već znao arapski, slovinski, turski, hebrejski, a da ne govorimo o španskom koji mu je bio maternji jezik.

David ben Mordehaj Seviljski, alias Marin Sokočević, započeo je karijeru u Carigradu dok su mu roditelji još bili živi, znači, u dečastvu. Radio je na isecanju figura od papira. Ta vrsta umetnosti, stara tradicija Otomanskog carstva, koja je iziskivala veliko strpljenje, mirnu ruku i nadahnutost, zapalila mu je maštu. Njegov otac, sitni trgovac torbar, nije bio oduševljen sinovljevim izborom zanata, jer se tim poslom još niko od Jevreja dotad nije bavio, a možda i jeste, ali i ako jeste, on, Davidov otac, za to nije čuo, a i ako se jeste bavio, tvrdoglavo i bez pokrića je stari Mordehaj ponavljao, svakako se nije obogatio, a on, otac, polagao je velike nade u svog sina jedinca koji se isticao pameću, promućurnošću i spretnošću. Majka je po običaju polako smekšala oca ubeđujući ga da je to umetnost koja ne poznaje granice, pa premda su je u carstvu prvenstveno prihvatili

derviši, najbolje će proći onaj koji se prvi među Jevrejima počne njome baviti, što se kasnije pokazalo tačnim.

Svoj rad David je započeo izradom kartonskih pločica sa isečnim hebrejskim slovima koja bi se zalepila na papir boje oprečne od slova i tako se stvarala slika u pozitivu, ili je papir sa koga su slova isečena opet lepljen na drugi kontrastne boje, stvarajući na taj način sliku u negativu. Zato su se ova dva načina isecanja nazivala „muški“ i „ženski“. Natpise ovako sačinjene prvo je kačio po zidovima njihovog kućerka, potom poklanjao susedima, i najzad počeo da ih prodaje trgovcima. Posle godinu dana upornog rada, David se toliko proslavio da su mu stizale brojne narudžbe ne samo od jevrejske zajednice već i od Turaka, a i od Evropljana u poseti Stambolu, koji tako nešto u svojim zemljama još nisu videli. Davidov talenat se razvio do te mere da su ga ubrzo tražili bogataši sa svih strana da im izradi isečke za korice knjiga, folije sa ilustracijama i kaligrafskim nacrtima za ženidbene ugovore, ukrase za kožne poveze, stihove iz „Pjesme nad pjesmama“, ukrase za Hagadu, blagoslove, molitve, imena anđela, arabeske u sinagogama, a žene su mu naručivale prizore cveća, životinja i drveća iz narodnih priča i papirne isečke za vez. Posao nije bio lak. Sa najvećom pažnjom mladi umetnik se nadnosio nad primerke persijskih knjigovezaca, kao i onih iz Kine koji su stizali do Stambola putevima svile i strpljivo ih proučavao radi ličnog usavršavanja. Ali, Davidu ništa nije bilo teško: on je voleo to što radi. Bio je ushićen i smatrao vrhuncem svog dostignuća jedan prizor jarkih boja koji slavi životni ciklus i godišnja doba, tako gusto islikan da je svaku minijaturu trebalo dugo razgledati da bi se uočio svaki njen detalj.

I tada se dogodila nesreća: njegovog oca su strpali u zindan na neodređeno vreme, zbog neke navodne krađe. Niko nikad nije saznao o čemu se tu zapravo radilo. Otac je ubrzo izdahnuo u zatvoru. Telo vraćeno porodici radi ukopa bilo je toliko unakaženo da je uzrok smrti svima postao sasvim jasan. Torbar Mordehaj je bez ikakve sumnje bio mučen. Majka je dan posle sahrane presvisla

od bola, a Davidu su stari Jevreji savetovali da beži, jer je vlast i na njega posumnjala, „bacila oko“, „imala ga na zubu“, pa je bilo samo pitanje vremena kada će i njega odvesti.

Zašto, pitao je pametnije od sebe, zašto?

„Biva to tako, biva, a razlog ne vredi tražiti, jer ga nema, a i ako ga ima, a nema ga, nama nije dostupan“, rekao mu je stari haham *sinjor* Mojsije i pomilovao ga po crnim kovrdžama.

„Ali, pravda... Ima li pravde?“ zavapio je očajni mladić.

„Kazna će stići nepravedne, sine moj. Moramo u to verovati, jer Tvorac je pravedan... Da! Jeste. Ali, ipak... hm, podsetiću te na našu drevnu poslovicu koja glasi: *pagan đustus por pikadoris*, plaćaju pravedni za grešnike... Pa se ti sad snađi, dete moje!“

David je shvatio i, mada duboko potresen i ogorčen, odmah rešio da se snađe. Odlučio je da ode iz Carigrada i iz Otomanskog carstva. Pošto mu je mletački izaslanik na Porti, Pjetro de la Rosa, bio verna mušterija i prijatelj, on je poslušao njegov savet i pobegao u Mletačku republiku.

U Veneciji, ubrzo shvativši položaj svoje sabraće, počeo je, bez velikog dvoumljenja i drhtaja duše, da se priprema za prelazak u drugu veroispovest. Jer, razmišljao je, ako je Bog jedan, a jeste, a taj Bog je uostalom dozvolio da mu oboje roditelja budu ubijeni, dakle, ako je Jedan Jedinj, svejedno je iz kog verskog ugla će on, David ben Mordehaj Seviljski, u Njega verovati – iz judaističkog ili iz katoličkog! Od tada, pojednostavljenje svega što ga je okružavalo, opsedalo, susretalo i sa čim se suočavao – sveta, ljudi, događaja, posla, osećanja – postalo mu je životno pravilo.

Zbog promene veroispovesti, trebalo je još jednom promeniti mesto boravka – pojaviti se kao svež i nov. Još jednom je preplonio Jadransko more i u Dubrovniku se pojavio kao Marin Sokočević. Namolio je jednog od poznatih dubrovačkih zlatara, gospar Ivana, koji je na jedvite jade pristao da mu iznajmi mali deo svog dućana, te je tako započeo svoj novi život i stari rad. Posao mu se sastojao od pomaganja vlasniku radnje u izradi nakita, a život u očekivanju

neke čudesne prilike poslate s neba da se i sam pročuje kao dobar majstor.

Jedino blago koje je sa sobom poneo iz Mletaka bila je neobično stara narukvica od granata rađena na nekoj njemu nepoznatoj leguri, pretpostavljao je mesinga i srebra, koju je dobio od svog jedinog prijatelja, Pjetra de la Rose, za srećan, i nažalost neizvestan put na zapad. Pošto se David dvoumio da primi tako vredan poklon, Pjetro mu je rekao da narukvica potiče iz mnoštva kovčega njegove davno počivše prebogatice babe od koje je mnogo nasledio, ali i mnogo od tog nasledstva proćerdao na žene i kocku (poroke kojima nije mogao da odoli) te će bez sumnje uskoro otići i ta jedinstvena narukvica. Stoga, naglasio je De la Rosa, bolje je da je David-Marin uzme i unovči kad mu zatreba za preživljavanje, nego da je on, Pjetro, spiska na obest.

Utonulog u misli i samog u radnji jer je gazda otišao na ručak i popodnevni odmor, Davida-Marina trgoše zvončići na vratima zlatare najavljujući ulazak mušterije. Odmah po dolasku u Dubrovnik, Marin, svestan važnosti detaljnih obavještenja o viđenijim ličnostima u gradu (jer je sebi neprestano prebacivao što nije blagovremeno otkrio mogućnost očevog odvođenja u tamnicu) raspitivao se kod dubrovačkog ženskog življa uvek spremnog na prenošenje tračeva, takozvanih kundurica, o svakome ko je *neko* u Republici, te je odmah u upečatljivom liku mušterije prepoznao dubrovačkog gospara Marka Orlovića, imućnog trgovca, za čijeg se oca sa istim imenom pričalo da je svojevremeno bio pobjegao iz Istanbula prepun bogatstava, u pratnji mlade supruge, jedne od najljepših žena kojima se Republika svetog Vlaha ikada mogla podičiti. Oni su izrodili nekoliko sinova koji su se raspršili po svetu, a najstariji, koji ostade u Dubrovniku, sada, eto, donosi u gospar Ivanovu zlataru tu raskoš od ogrlice prepune zvezda kao vedro noćno nebo, i minduše u nizovima istih crvenih sazevžđa kao obasjanih zalazećim suncem, i veli da mu treba narukvica slična donesenom nakitu za sina koji se oženio i odlazi iz grada.

„Napušta blesak sunca na morskoj pučini“, dodade gospodar Marko uz uzdah, „da bi ga zamenuo za tamne, vlažne bosanske šume.“

Ima nas svakakvih, pomisli Marin, ali ne reče ništa, već samo izjavi da će pogledati šta se može učiniti pazeći da mu glas ne zadrhti, da ne pokaže radosno uzbuđenje, jer mu je to bila prva prava mušterija, *njegova sopstvena!* Doduše, igrom slučaja, ali svejedno, mušterija je bila njegova, samo njegova!

Upitao je pošteno da li gospodar želi da popriča sa gazdom, ali on je odlučno odmahnuo i kazao:

„Jeste li vi Marin Sokočević?“ pa pošto je Marin potvrdio, gospodar Marko nastavi: „Koji je došao iz Mletaka? Dobro. A pre toga iz Carigrada, iz Galate? Ne, ne, ništa ne brinite, vaša tajna ostaje samo vaša...“ te je potom izjavio da baš njega traži. Malo je falilo da ga zapita zašto baš njega, ali se srećom uzdržao! Na šta bi to ličilo, ispitivati mušteriju koja u *njega* ima poverenja i dolazi baš kod *njega*, nepoznatog, neiskusnog Jevrejina-hrišćanina? Sreća da je oćutao i zauzdao svoju znatiželju.

„Moja mušterija“, mrmljao je kad je gospodar Marko otišao, pa i zapevao tiho jednu od retkih veselih španskih romansi.

Marina je zapanjila sličnost njegove, to jest De la Rosijeve narukvice i donesenog nakita. Kao da ih je radio isti umetnik samo sa nekoliko vekova razlike, jer je narukvica bila iz davnijih vremena. Isti tamnopurpurni blistavi granat, dve velike zvezde na prednjem delu narukvice koje se zatim smanjuju i najzad pretvaraju u sasvim sitne da bi sačinile ostatak obruča u vidu duguljastih pločica.

Obavestio je starog majstora o poseti gospodar Marka i naglasio da ga je pitao hoće li da razgovara sa njim, gospodar Ivanom, te da je dobio negativan odgovor. Zlatar se zlobno nasmešio i izjavio da je bez sumnje u pitanju nekakva mutna i prljava rabota, što bi se dalo i očekivati, jer je Markov otac bio Turčin pre nego što je preverio u hrišćanina, a majka mu je bila Jevrejka, a šta je postala, to niko nikad nije otkrio.

Marin je bio zgranut tim saznanjem. Da li gospodar Marko zna da je on Jevrej, David ben Mordehaj Seviljski, a ne hrišćanin Marin Sokočević, pa mu zato pomaže? Da li poznaje Pjetra de la Rosija iz Mletaka, pa je saznao za narukvicu? Ako je tako, da li da ga o svemu tome upita? Da razjasni stvari? Ne! Ne! Šta će mu razjašnjenje koje može odagnati njegovu prvu mušteriju? Odbacio je košmarna pitanja i usredsredio se na jednostavnost – na prodaju.

Ali neukrotive misli mu nisu dale mira. Sličnu narukvicu ne bi mogao napraviti ni on, ni stari zlatar, niti iko, a i kada bi mogao, trajalo bi to mesecima, a gospodar Marko je kazao da se žuri... To je Marina-Davida ili, bolje rečeno, Davida-Marina (jer je prvo bio Jevrej, a potom hrišćanin) nagnalo na novi splet pitanja svojstvenih njegovom prvobitnom narodu: kako je uopšte gospodar Marko Orlović smatrao da će doći do narukvice!? Izrada je bila nemoguća za kratko vreme, a kupovina slične gotovo nemoguća, jer ko bi odjednom našao nešto nalik, ako ne i isto, ovom postojećem jedinstvenom nalkitu? I kako je gospodar Marko znao da treba njemu da se obrati?

Životno pravilo, opominjao je sam sebe Marin, jednostavnost! Drži se jednostavnosti: prodaj! Ništa ne pitaj!

Ipak, Marin se dugo lomio. Prevrtao je narukvicu po šakama i divio joj se. Jednostavno nije želeo (mada je imao preku potrebu) da se od ovakve lepote odvoji. Međutim, kao praktičan čovek i pravi zanatlija, a povrh svega zanatlija u škripcu, i u ime svog kreda, jednostavnosti, najzad je shvatio da se ovakva prilika ne propušta.

Prodao je gospodar Marku Orloviću narukvicu za svotu cekina koja će mu omogućiti udobnu samostalnost i sigurnu budućnost, ako tako nešto za Jevreje, pa i one pokrštene, uopšte postoji.

TRAVNIK, DRUGA POLOVINA XVII VEKA

„Ma, ne mogu... mmm... ne mogu uzet... Ništa ne bi i inače naplatio... Ja, ovaj, onaj...“ vrpolio se na tronošcu travar Benjamin Baruh,